

МИКОЛА ОСИПІВ

Мова фейлетонів Остапа Вишні

Серед письменників пожовтневої літератури Остап Вишня посідає не аби яке місце. Фейлетони О. Вишні читають майже всі верстви нашого суспільства. Не тільки селянин має задоволення з творів О. В., а й міський читач любить у час відпочинку заглянути в книжечку „Усмішок“. За найкращий доказ того, що фейлетони О. В. читають майже всі, показує колосальне збільшення тиражу, що його ми спостерігаємо останніх років.

Якщо О. В. став популярним і відомим широкому загалові, якщо інтерес читача скеровано на творчість О. В., то з усією очевидністю повстає питання про те, з чого ж саме живиться радянський читач, читаючи твори О. В. і якою стороною впливає це читання на того ж таки читача. Я не збираюся подавати аж ніякої літературної аналізи його фейлетонів, в моє завдання входить лише констатувати ті мовні дані, що ними орудує О. Вишня, пишучи фейлетони. А якщо взяти на увагу ще й те, що в наші часи міський читач, здебільшого, росіянин навчається мови української через читання творів сучасної літератури, то із цього погляду цікаво простежити мовні конструкції О. В., якими користується автор всяких „Усмішок“. Я переглянув три томи творів О. Вишні, що цього лише року видало ДВУ (777 сторінок), і чимало цікавого помітив з погляду сучасних норм української літературної мови.¹⁾

Аналізуючи мову О. В. не можна не помітити того факту, що автор „Усмішок“ має ніби два мовні способи віддавати свої думки. Це мова героїв фейлетону й коментарі, зауваження, висновки й тощо самого автора. Зрозуміло, що не тільки О. В. користується цим способом писати свої твори—українська література, як і всяке инше письменство в минулому й тепер, теж знає таку манеру писання, але таке масове втручання мови героїв у мову самого автора мабуть не в багатьох письменників ми знайдемо. Герої О. В. нерізнобарвні, вони якісь одноманітні, хоч, до речі сказати, і мають багато життєвих невігаданих рис.

За головного героя в фейлетонах О. В. безумовно виходить селянин, може іноді селянин, що бере участь в радянському будівництві, так би сказати, селянсько-радянський актив. Любить ще О. В. заводити до своїх фейлетонів жінок-селянок, особливо в тих фейлетонах, де він висміює старий побут, давні селянські забобони і підносить питання про жіночу долю в селянській родині. Не цурається Вишня і міського обивателя, часто іронізуючи поведінку теперішнього радянського службовця. Але щоб там не було, а тематика в його загалом селянська,—отож і герої здебільшого селяни. Подивімося ж

¹⁾ Усі приклади, що я їх подаватиму протягом всієї розвідки, беру з „Усмішок“ О. Вишні, що їх видало ДВУ. 1928 р., томи I, II, III.

тепер на мову тих селян,—що нею говорять герої фейлетонів О. В. Ось приклад:

— Уремени якісь! Недійствительні! 150 отих лимонів у спалком оддай, а сто тут, у себе! От воно й двіста п'ятдесят! А воно тобі, покрутиться-покрутиться, та потім таке: ні вдова, ні молодиця...

— А Вам чого турбуватися?..

— Та то так! Та тепер воно якось-то так пайшло... (том I, стор. 40).

Я нарочито взяв цей уривочок, щоб показати, як Ост. Вишня любить, щоб його селяни—герої говорили російсько-українським жаргоном. Безумовно, селянин не вміє говорити українською літературною мовою, але невід'ємний же й той факт, що народня мова не так уже і забруднена росіянізмами і не дарма із цієї народньо-мовної скарбниці ще й сьогодні живиться наша літературна мова. Багато русизмів в мову нашого селянина заносили салдати колишньої царської армії, вони, оті селяни-москалі, рік-два од сили, перемішували питома українську лексику чужими російськими язовими елементами. А у О. Вишні, здебільша говорять такою мовою літні селяни, що живуть далеко від міста й не підпадають російській асиміляції. Крім того, будова зросійщеної фрази в мові декотрих героїв фейлетонів О. Вишні якась одноманітна, якщо не зовсім штучна; ось вам другий приклад, де подає свою думку про бабу Палажку (знахарка) кровельник Гнат Порфирівич (див. „Охорона народнього здоров'я“ ст. 67, т. I).

— Чи-лі какая, примерно, „бешиха“, чи там „глаз“, чи „пристріт“, чи „сосяшница“,—баба етая, ну, как ото рукою знімаєть... такая ото баба... Уп'ять же таки: „зуби“, „переполох“, простуда, чи-лі какой-небудь вас „огник“ поприщить,—усього ета баба Палажка достоменно проізоишла й на все еті болісті йї просто—таки вроді наплювать... А що вже возміть, примерно, „пупи“, какіе Вам будіть завгодно,—пускай то будіть пуп мужеський чи, наоборот, женський, ето бабі Палажці без уніманія: як оріхи луштить... Да-а-а! Баба, безусловно, знающая, ну, вже ховатися нічого,—„тайнственная“ баба... Нічого не поділаєте: такая в неї работа. Медецинская... I, 67.

Може й справді кровельники—селяни говорять таким жаргоном, може автор „усмішок“ дійсно стенографічно записав з уст живого Гната Порфирівича, та тільки якоюсь чудною видається мова вищенаведеного уривочка, як глянути оком філолога й порівняти з тими говорами, що діалектологи зафіксували по всій Україні. Небагато схожого ми знайдемо в діалектах українських. Правда, є й такі дієві особи в фейлетонах О. В., де селяни говорять цілком природньо, сказати б, по-селянському. Але навіть О. Вишні пересипати мову своїх героїв „набором“ слів? Чи може для того, щоб—„усмішка вийшла“? Не знаю, чи можна сміятися з того, що „Гнат Порфирівич“ нісенітницю верзе? Може хто й сміється? А як на мою думку, то це просто дешевенька метода розсмішити читача. Принагідно цікаво порівняти, як російський гуморист Зоценко примушує читача всміхатися. Зоценкові герої говорять цілком натурально, тоб-то мова їхня нічим не різниться від балачки селянина—орловця, чи ще там з якоїсь иншої місцевости. А про О. Вишню цього сказати не можна. Він так захоплюється росіянізмами або, власне, точніше російсько-українськими жаргонізмами, що иноді не помічає, як і сам залазить в лабети цих жаргонізмів. Ось Вам слово „харапо“. Вишня цим словом рекорду дійшов. Погляньмо.

Дуже ¹⁾ х а р а ш о везли!... 101, III; х а р о ш и й вірш? 38, III; „х а р р а ш о ж ить, на восток-е-е“ 54, III, х а р а ш о 114, I; х а р а ш о ж ила, весело ж ила 102, III; х а р а ш о б уло 146, III; кооперація—це дуже х а р о ш и й шлях до соціалізму! 208, II. А решта всі—х а р о ш і письменники... 22, I. Як з ними х а р а ш о на полюванні... 22, I. Ох, і х а р р а ш о ж на селі! 31, I; х а р о ш и й лісок! 87, I; А й Яким Федорович і Григорій Назарович х а р о ш і люди й х а р о ш і зразкові робітники... 95, I; н е х а р о ш а постанова—213, III.

Я навів лише частину цих „харашо“ цілком солідаризуючися з зауваженням Ів. Капустянского²⁾), який закидає Вишні надуживання „харашо“. Якби це „харашо“ говорили лише самі дієві особи фейлетонів О. В., то це може б і погодитись можна, а то автор од себе вживає аж надто часто.

Окрім наведених жаргонізмів О. Вишня любить вживати церковно-слов'янізмів. Їх у фейлетонах сила-силенна, можливо, тому, що сама булава теми на релігійні забобони всякі змушує О. Вишню удаватися до церковно-слов'янської лексики, та не лише О. В. користується з лексики церковно-слов'янської мови, він цілі уривки з молитов раз-у-раз цитує: „Блажен муж іже не іде на совіт нечестивих і на путі грішних не ста“... 197, I; або: „Да воскресне бог і расточаться вразі його“ 158, II; „І бисть внезапно с небес шум, яко носиму диханню бурну й ісполні весь дом, ідеже бяху сядяще“ 64, I,—і т. ін.

Здавалося б, що мовні засоби в фейлетонах О. В. якогось скажімо, українського селянина, мають бути відмітніші від мови кримського татарина, чи там рецедивіста злодія, мешканця великого міста.

Аджеж татарин кримський мови набув своєї і цілком в іншому географічному оточенні, та вчився змалку матириної мови відмітнішої, і звуковими і всякими іншими сполученнями, від балачки українського селянина. А насправді, якщо порівняти, якою мовою говорять уже згадуваний Гнат Порфірович і зросійщена кримська татарка,³⁾ або здеморалізований Васька,⁴⁾ то ніякої різниці ми не знайдемо, хіба тільки два слова з блатнянського жаргону та трохи неузгодженні в реченні.

Ось сидить із цигаркою в зубах татарка з Криму й говорить:

„Раніше карашо бил. Женщина чадру носил... Ніхто не видал... Тепер усякий видал, усякий сматрел... Не карашо тепер... Ранше курорт бил... Господа приїзжал... Весело бил... Правадник бил... Гори вздил... Весело бил...

Раніш „карашо бил“...

Хіба може тим і одрізниш, що це говорить не дід Омелько, або ще там хтось із плеяди селянських типів О. В., що трохи не за кожним словом та й „бил“...

А ось ще подаю невеличку розмову-урибочок автора з „Ваською“ за фейлетоном О. Вишні „Нравствінная работа“, щоб проілюструвати мову героя з іншого оточення, але так схожу на мову його попередників.

„...— Та де ж ти взявся, Васько? І що ти ти тепер робиш? Та ти, Васька, денді?!

— Спрашуеш? Живу, брат, як ніколи не жив... і манети ось поки, і робота, і неважка, і інтересна... З любови живу...

¹⁾ Підреслення скрізь будуть мої. М. О.

²⁾ Див. „Остап Вишня, як фейлетоніст“. Плуг № 5—6, 1928 р. ст. 63.

³⁾ Див. фейлетон „Життя татарина“, III т., ст. 63.

⁴⁾ Див. фейл. „Нравствінная работа“, т. III, ст. 189.

- Одружився?
- Сміюся, щоб я одружився?! Не з своєї любови живу, а з чужої...
- Не розумію!
- Фраєр ти, як я бачу й досі... Інші люблять, а я живу...!
- Тебе люблять?
- І який же ти непонятной... і не мене люблять, а самі себе люблять, а я живу...
- Як це?
- Ну слухай! Тільки „ша“. Тобі одному розкажу... І щоб ніякої конкуренції, бо я тепер строгой...
- Не дуже розумію...
- Ех ти! От ти сидиш тут у парку... і дивишся... От підходить тринвай... ідуть у парк парочки... Гуляють вроді... Ти й дивишся, які такі в них намірення. Тут треба нюх. Я вже нюх етой маю... Мене уже не одуриш. От парочка в бокову алею, і один до одного дуже близько... Я вроді без уніманія за ними... і назирцем — де сядуть... От примітив де сіли... Зразу не йди... хвилин так через десять-п'ятнадцять на те саме місце гуляєш... Гуляєш і натикаєшся... Зразу до їх...
- А-а-а! Так такое безобразіє?! І в общественному місці?! Та як вам не соромно?! Тут люди ходять, свіжим воздухом, можна сказати, дишуть?! Отакая, можна сказати, нравствінность?! Ходім! Ходім у контору!.. Притикол надо составить! — Пожалуйте!“ 189 — 190, III.

До цього уривочка коментарі мабуть непотрібні. Декільки „блатних слів“ та десяток скалічених російських слів на загальному тлі української синтакси (бо такі звороти, як „з любови живу“, а не „живу (чим) любов'ю“, безумовно властиві українській фразі) оце й мова вам Харківського „блатного“, що в міському парку аферу чинить. Ні, — штучна мова героїв в фейлетонах О. Вишні, бо вже занадто лексично-синтаксичні форми схожі одна на одну, як у мові селянина, так і в мові „Васьки блатного“. На мою думку Остапові Вишні треба усмішку викликати в читачів своїх не домішкою до української мови, не завжди натуральних і живих жаргонізмів, а раптовим зіставленням минулої дії з прийдешньою. А на це О. Вишня має багато шансів.

Подавши коротеньку характеристику мови дієвих осіб у фейлетонах О. Вишні, слід ще відзначити, на мою думку, той позитивний факт, де О. В. пише фейлетона розміром казки, мобілізуючи всі способи казкового розповідання. За позитивне це я вважаю тому, що сільський читач у примітивній формі казковій найлегше й найшвидше сприймає зміст на теми сьогоднішнього дня. І треба сказати, що О. В. частенько користується з казкового стилю і це йому вдається виконувати з не аби якою майстерністю. Читаючи його фейлетона „Про дядька Панаса, про ножиці, та про Гудзика“ 11 ст. т. II. з перших же рядків читач відчуває не аби який казковий стиль, хоч би:

„У сесерному царстві, в усесерному государстві, по цей бік ризького кордону, проти неба на неземлеустровній землі та була собі губернія. А в тій губернії та була собі округа. А в тій окрузі та був собі район, в тому районі та було собі село, а в тім селі та була собі хата, а в тій хаті та жив собі дядько Панас, а в дядька Панаса та були собі „бруки“, а на тих „бруках“ та був собі Гудзик... 11, II.

Якщо ми глянемо на мову поданого вище уривочка, то зразу ж можемо запримітити характеристичне для всякої казки перераховання логично зв'язаних по-між себе понять, як ось тут, приміром, починаючи від губернії й аж до Панасового Гудзика.

Цікаво відзначити ще одну характеристичну для мови О. В. рису. Там, де в його мові нема жаргонізмів, загалом фраза виходить лаконична, цілком зрозуміла, а головне — подана гарною українською мовою. Лаконізм фрази О. В. доходить іноді віртуозности, — але ці ж коротенькі фрази не дають йому змоги показати всього того багатства мови, що ним безумовно. О. В. володіє насправді. Ось яскравий приклад того, як, часом, О. В., спрощуючи свою фразу, доходить до найбільшої лаконичности:

”
 Ой! чи воно там ще високо?
 Сів!..
 Ху-у-у!
 Ану, підводься, туристе!
 О-о-о-х!
 Уго-о-о-ру! Ще ж і далеко в ту г-о-р-у!
 Сів!

 Ану, вставай!
 Сів!

 Ану, вставай!
 Сів!

 Ану
 Сів!

 Сів

 Сів
 Сів
 Сидю
 “

49, III.

Читач, переглядаючи це місце в фейлетоні, немов сам лізе на гору, а все то через те, що вмів автор вдалим розташуванням слів з цілком влучними павзами намалювати, як важко злізти на гору. У всіх трьох томах „Усмішок“ Вишні я не зафіксував жодного складного речення, а про період то й говорити годі. Простий стиль, нескладна фраза, лаконичне речення, зрозуміла думка, сила художніх порівнянь, грамотна будова речення. Ось ті характеристичні риси, що їх можна загально помітити в фейлетонах О. Вишні. Про інші мовні конструкції говоритиму далі.

ЧАСОВІ ЗВОРОТИ

Сучасна українська літературна мова знає декільки часових зворотів, але по-між них родовий часу безумовно найпоширеніший в мові сьогочасного українського мовлянина. Здається, що тепер майже всі дослідники української мови, безапеляційно визнали, що

родовий часу в українській синтаксі — норма. Але, дарма, що існування родового часу в синтаксі укр. мови безсумнівне й очевидне, все-ж деякі письменники, очевидно, під впливом російської літературної мови, ще частенько вживають хибних що до цього конструкцій. Відомо, що родовий часу визначає неповторюваність дії, формально дає сполучення іменника з прикметником¹⁾, та ще може крити в собі елементи родового частинності. Ця конструкція властива не тільки всім слов'янським мовам, за винятком російської²⁾, а й грецька, латинська та німецька мають подібні звороти. Остан Вишня дуже часто вживає родового часу, хоч іноді (дуже рідко) робить відступи від норми. Ось приклади:

...розтане в темряві ночі літньої... 260 I.; Коли тихого-тихого вечора ви йдете понад „сагою“... 195. I.; тоді серед п'яної ночі терпке... 143. I.; такий уже того—вечора—тихесенького обов'язок...129.I.;...от тепер довгого зимового вечора, і було-б що читати... 62. I.; Видання цих років найбільше... 61. I.;... бо наші муки, то „вроді как“ лоскіт ніжними пальчиками чудового вечора під деревом „райським“... 53, I.; кашляла небіжчиця, кашляла й погожого весняного ранку, коли пташки щебетали...253. II.;... глупої ночі прийдіть до дописувача в хату... 104. II.; Одного разу ліг після обіду відпочити... 69. II.; 103. III.; Хліба цього року на самогон... 106. II.;... і так собі середній угодовець,— що одної неділі до автокефальної, другої до православної... 132. III.

Надто часто вживає Вишня родового часу в сполученні іменника з числовим прикметником:... 15 січня 1922 року заснувалися... 147. I.;...видання 1923 року вже мало... 62. I.; коли взяти кілька хазяїв заможненьких, що в них і 1921 року де-що вродило... 61. I.; дача..., що правила за штаб-квартиру для французів підчас облоги Севастополя 1854 року... 9. III; столітній палац (почато його будувати 1820 року, скінчено 1837 року) 35. III; Никитський сад засновано 1811 року й асигновано на його 10.000 карб., що о року... 98. III.

Я подав лише третю частину з тих прикладів, що мені пощастило зафіксувати в творах О. Вишні. Треба ще відзначити, що О. В. хоч і вживає таких конструкцій як „другого дня“ замість не зовсім певних „на другий день“, але чомусь у цих саме сполученнях переважає форма „на другий день“ наприклад: „тільки на другий день, як Троцькому про це розказали... 162. III;... на другий день... 32. II; 217. II; 58. II; 208. II; 109. II; 68. III; і т. і., хоч поруч цих форм натрапляємо і на такі як: другого дня наварила Марина борщу... 205. II; або... шостого дня сидить бог і думає... 77. II. Таких конструкцій, як: „що-року, що-понеділка, що-неділі, що-вечора й тощо в мові О. В., аж надто багато. Часових зворотів-же з прийменником „в“ у місцевому відмінку таких, приміром, як:— в двадцять п'ятому році“ і т. и. я не знайшов зовсім.

¹⁾ М. Ф. Сулима вважає, що безприкметниковий родовий часу можна помітити лише в прислівнику „вчора“. Див. його „Лекції з українськ. синтакси“. Стенограма лекцій на семінарі виклад. укр. мов. Стор. 155. 1928 р.

²⁾ До речі сказати, що і російська мова має родов. часу, хоч у дуже обмежен. кількості. Такі фрази, як:— „вчорашнього дня“,— „родився десятого января 1905 г.“ (остання фраза безумовно частіше буває в місцевому відмінку) можна зустріти в російській мові.

Конструкцій орудного часу в мові О. Вишні менше ніж родового часового, мабуть тому, що кількісно форми орудні часові рідше трапляються взагалі в мові літературній, ніж звороти з родовим часу. Дехто вважають, що нема ніякої різниці по-між орудним і родовим часу, але такий погляд на ці часові звороти безумовно хибний, бо орудний часовий геть одмітніше виражає в реченні, ніж родовий часу. Поперше, орудними часовими зворотами ми означаємо в реченні час в розподільному значінні, або повторюваність певних одиниць часу,—тоді, як родовий часу показує щось докінчене в часі й неповторюване. І О. Вишня цілком правильно, додержуючи майже скрізь цієї тези, вживає орудних часових конструкцій:—Вечора ми говорив дядько Панас... 12. II;... домовик у стайню вбереться та почне по них цілісінькими ночами верхи гарцювати... 9. II;—За давньої давнини темними ночами виходили на беріг бридкі потвори, жінки і давили дітей—... 107. III;... але ночами приходив до Гирея й бентежив його думку... 56. III;... співають було цілими століттями... 231. III;... не нова вона, правда, але її останніми часами забувати почали... 79. II; „Зелені“, положим, останніми часами вивелись... 28. III;... і хай, може колись иншим разом... 89. II, ... може коли, иншим разом... 73. I.

Дуже нечасто помічено в творах О. Вишні місцеві часові звороти з прийменником „О“:—А так годині о дванадцятій прокинулись та в дудочку... 247. II;—... так все одно, що в Харкові на Сумській о 9 годині, ввечері... 29. III;—... о другій годині їдемо... 86. III. Цікаво відзначити, що О. Вишня, принаймні, в тих творах, що я їх переглянув, ніде не вживає в наведених і подібних до них конструкціях прийменника „в“ хоч-би в таких, на мій погляд хибних формах, як „в п'ять годин вечора, в 7 год.“ і т. и.

Видно з усього, що О. Вишня засудив остаточно ці звороти і свідомо їх не вживає. Це безумовно позитивний факт у його мові; хоч дехто з теперішніх лінгвістів (здебільшого молодь) заперечують категоричне відкидання форми на штиб „в п'ять... шість... годин“ і т. и.

Наприкінці подам ще одну форму з часових зворотів, що її не чується О. Вишня. Останніх років, а саме підчас розросту активної українізації радпарату трохи не завмер серед поточної преси (я вже не кажу про листування радустанов) часовий зворот, що становить собою значіння минулості часової, а формально в'яжеться з відмінком імення за допомогою прийменника „за“. Такі хибно вживані фрази, як „при царизмі“, „при денікинцях це було“... дуже поширились у мові газет, журналів і тощо. Безумовно, що фотографування російського звороту... „при царизме“ на ніби українське „при царизмі“ не має аж ніяких підстав на те, щоб виштовхнути та заступити народне „за царизму“ й тощо. Остап Вишня в усіх трьох томах вживає конструкції з цією ознакою цілком правильно і ніде на 777 стор. друкованого тексту не схибив. Приклади такі:... ще за старого режиму... 187. I; ... зазнали ми з ним гіркої за денікінців... 261. I; ще тоді за старовини сивої, коли дідів наших „зміна“—... 241. III; за Потьомкіна значна частина татар виселяється... 71. III; коли це за Фонвізінівських часів мамаша говорила Митрофанушці... 16. III;... забобони, що так задурманювали люд трудящий за старого часу... 135. III.

На ознаку часу з прийменником „при“, в мові О. Вишні прикладів не знайдено.

БЕЗПІДМЕТОВІ РЕЧЕННЯ

У сучасній українській літературній мові дуже поширені безпідметові речення, де за предикат, здебільшого, правлять неособові дієслова¹⁾ на *но*, — то. Хоч цю форму української мови і вважають всі за норму й цілком нормативний факт у нашій мові, а проте буває чимало непорозуміннів коло цих неособових конструкцій. Ці непорозуміння трапляються мабуть тому, що російська літературна мова має трохи відміннішу будову фрази з неособовими дієсловами, ніж українська. Хоч-би такі, приміром, російські звороти як „нами сделан доклад“, — „союзом организован комитет“ і т. и. майже безапеляційно копіюється по-українському так; „нами зроблено доповідь“ „спількою організовано комітет“ і т. и. І таке можна помітити і в творах сучасних письменників, і в періодичних журналах, і в щоденних українських газетах. Кінець - кінцем недоладність виходить із того, що не всі мовляни усвідомили того, що літературна українська мова не вживає при неособовому дієслові орудного відмінка іменника²⁾, це поперше, а по друге, ще й те, що безпідметове речення не має дієвої особи, тоб-то — відсутній суб'єкт. У О. Вишні-ж на згадане правило я ніде не помітив ухилів, або неправильних зворотів з тільки що сказаного погляду. О. Вишня завжди в безпідметовому реченні не дає суб'єкта, не копіює російських зворотів і не вживає орудного відмінка при неособових дієсловах. Але у О. Вишні є другий, на мій погляд, фразеологічний огріх, що аж надто часто можна прочитати в його фейлетонах: це надмірне і безумовно недоречне вживання допоміжних дієслів „було“, — „буде“ при неособовому дієслові, наприклад: — Кримський суддя Сумароків... запевняє, що переселення було зроблено з волі Потьомкіна... 70. III;... повоювання те було зроблено в кілька надто рішучих нападів. 67, 68. III; А татар було нараховано тільки 60 000... 70. III; Будинок для клубу й було збудовано... 75. III; печко залишити, але переглянути, як було зазначено вище... 138. III; ...бо ще у писанні було сказано 34. II; 1924 року на Україні було взято на облік... 106. II; У бога перестав вірити через два дні після того, як було приказано, що бога нема... 23. I; Скільки того „друкованого слова“ кинуте було на село... 20—21 та 23 року... 62. I; Коли розірвано було від матні... 166. I; ...як догадуються вчені, сметану ту було накрите книжкою біля якогось великого міста... 236. III. А ось приклади з „буде“ при неособових дієсловах: — Кампанію про „жінок-кооператорів“ буде виконано на 100%... 201. II; Коли товариство „геть сором“ буде затверджено й зареєстровано в ГоловКооперкоме... 198. III;... винайдено буде такі апарати, що... 252. III;... на що вже гребінка, що ськатись, і ту буде електрифіковано... 252. III; Коли в кожную радянську хату буде проведено дрота... 250. III;... що на Вас буде побито новісінького віника... 76. I.

¹⁾ Дехто з авторів теперішніх підручників укр. мови неособові дієслова з ознакою на *но*, — то, називають ще пасивними дієприслівниками минул. часу, наприклад: Горецький та Шаля, див. „Укр. мова“, 146 ст.; я вважаю, що таке визначення не зовсім точне, бо ці дієслова функціонально показують дієсловну ознаку, а тому я скрізь називатиму їх неособовими дієсловами.

²⁾ Орудний відмінок імення при неособовому дієслові цілком законно в укр. фразі буває лише там, де яно виражено в реченні засіб, якими служить іменник, напр.: „Ой у полі жито копитами збито“... Тут копитами, як засіб, правильно вжито.

З наведених вище фраз бачимо, що частенько О. Вишня вживає при неособових дієсловах допоміжних дієслів „було“ й „буде“, — і цілком здря, бо всі оці вирази можна віддати без шкоди змістові звичайними дієсловами, спростивши фразу так, що вона не вимагатиме аж ніяких коментарів, хоч би замість: „було нараховано, — було зазначено, було взято“ і т. и., — нарахували, зазначили, взяли й тощо. Чи замість: „буде виконано, буде винайдено, буде електрифіковано“ і т. и. правильнішим українським зворотом: — виконають, винайдуть, електрифікують тощо, або ще конструкціями з „буде“ тільки при пасивних дієприкметниках „буде виконаний (а, е), буде винайдений (а, е), буде електрифікований (а, е)“ і т. и. Цікаво відзначити, що поруч хибних конструкцій з „було, буде“ при неособових дієсловах О. Вишня вживає і пасивних дієприкметників з „було, буде“: У кутку буде електрифікований дубець для дітей... 252. III; в земельний закон, що вказує, як скористуватися лісами, щоб і ліси не загинули, та щоб і населення лісом було задоволене... 17. II.

На мою думку, наведені форми, що їх О. Вишня таки частенько вживає при неособових дієсловах з „було, буде“ (було накрито, буде зареєстровано, тощо), треба забракувати вже хоч би тому, що ці конструкції становлять собою тепер рештки слов'янської мови, — вони, нарешті, архаїчні, та нагальної потреби нема до того, щоб їх обов'язково заводити в норму. Дехто вважає, що такі конструкції, як тільки що занотовано в О. Вишні, є данина впливові російської мови, але такий погляд мабуть історично неправильний, бо в давніх пам'ятках слов'янських можемо знайти силу прикладів цієї форми¹⁾.

Цього року на сторінках збірника (I) Центральних Державних Курсів Українознавства в статті „Інструменталь чинності при пасивних дієприкметниках“ (стор. 51 — 69) тов. О. Матвієнка піднесено питання про те, що інструменталь (орудн. відм.) чинності при пасивних дієприкметниках цілком нормативний факт у сучасній літературній мові. Досліджуючи мову О. Вишні, я звернув увагу й на цю сторону мови фейлетонів і найшов (хоч не багато) декільки прикладів, де при пас. дієприкметнику виразно вжито орудного відмінка. Ось вони: — ... коли додати ті 784 села до 1.000 сіл спалених графом Мініхом... 70. III; ... в її старечих борознявих руках „тайна життя й смерті“ богом дорученого їй населення... 66. I; „Гуси“ це перший і обов'язковий етап професійної освіти, оспіваний поетами... 75. I; ... я — говорить — богом посланий до вас отут нечестивих... 161. III; ... а наді мною вихором смалить табун наляканих тигром бізонів... 28. I.

Не тільки тому, що О. Вишня вживає цих форм у фейлетонах і не тільки тому, що О. Матвієнка надто гостро підніс це питання, а через те, що справді таки в мові кращих українських і сучасних і померлих стилістів дуже часто натрапляємо на форми інструменталю при пас. дієприкметниках — і доводиться визнати цю конструкцію за законну, а головне, за економнішу від описових форм.

О. Вишня опріч уже поданих неособових конструкцій ще вживає таких фраз: — Легко було селянинові українському... не боліла йому голова — було кому подбати, щоб на землі і сіялось, і віялось, молотилось, молотилось... 35. II; або ще таке: а за вікном жита красувалися, пшениці наливалися, голубіло волошками по житах, зозуліло лагідно по лісах... А за вікном сріблом

¹⁾ Це саме підтверджує і проф. Ів. Огієнко. Див. „Чистота і правильність української мови“. Львів. 1924 р.

у сосянних батогах жайвороніло... 27. I; ще й таку фразу за-
нотовано: — скоро казку говориться, та не скоро діло ро-
биться..., 13. II.

Зазначені приклади формально, як відомо, в українській літе-
ратурній мові становлять собою цілком законні факти, але О. Вишня
цими конструкціями доходить деякої образности, опоетизовуючи ними
свої фейлетони.

ПОШАННА МНОЖИНА

Попанна множина в сучасній українській, як літературній мові,
так і народній, дуже поширене явище. Герої Ост. Вишні часто кори-
стуютися з конструкції цієї, — та інакше й не могло бути, бо на всій
території Радянської України серед населення пошанна множина факт
невід'ємний. За свідченнями проф. Сулими, ця форма не так уже
і давнього походження. Ще народній епос майже не знає її, і лише
якихось сто років тому (приблизно), як уже остаточно скультивува-
лася і увійшла в ужиток і народньої й письменницької мови. У
О. Вишні прикладів пошанної множини сила: Кума казали, що
вже в Западні Іванів Максим напитував... 78. I; ... цить, Васильку, цить!
Мама корову видоять... 129. I; батько з луки прийшли, на призьбі
сидять... Мама зараз корову доїтимуть... 129. I. ... Ще його
покійний дід в Олексівці на ярмарку купили... 64. I; ... хай
матушка правлять... 35. I, і т. і.

Цікаво відзначити, що крім пошанної множини, де пошану цю
скеровано на батька, матір, діда і взагалі старших віком людей, ще
й маємо множину, сказати би, призьрливу, де автор ніби хоче пока-
зати антипатію, глузування і взагалі насмішкувато-негативне ста-
влення, наприклад: а він „барин“ розляглися й нервово хрю-
кають... 202. I; Влада скарби церковні для голодних одбирає, а
владика не дають... 127. III; ... не дурак були їхні імпе-
раторське Величество, коли облюбували собі місце...
30. III; ... там, де цар пішки ходили... 30. III...

У цих прикладах такі місця, як „барин хрюкають“, — (адже ж
„барин“ фактично один!) — „владика не дають“, то-що, О. Вишня під-
креслив безумовно іронію до всяких „баринів“ та „владик“. Треба
сказати, що О. В. пошанної та зневажливої множини вживає тільки
там, де за дієву особу в фейлетоні стає селянин, або селянка. Там-же,
де авторові треба говорити від себе тільки в описових тонах, він не
вживає пошанної множини. На мою думку, О. Вишня цілком пра-
вильно робить те, що форми пошанної множини не поширює на геть
усі твори, бо, мабуть, тепер кожному мовлянинові за чудне зда-
ватиметься, як - би, приміром, наші газети, преса вся, — почали
скрізь і всюди вживати її. Якщо послідовно вживати пошанної мно-
жини скрізь, то, очевидно, такий, скажімо, вираз, як: „тов. Кага-
нович зробили доповідь на заводі ХПЗ“ — здаватиметься чудер-
нацьким, принаймні, несерйозним, якщо не більше... Тим-то, на мою
думку, цілком правильно робить О. Вишня, коли подає в мові фейле-
тонів пошанну множину тільки там, де говорять селяни, де треба
показати особність селянської мови від теперішньої літературної.

Зрозуміло, що цим я аж ніяк не рекомендую цілком не вживати
пошанної множини.

Доки існують у нашому суспільстві елементи ввічливості (а во-
ни обов'язково повинні бути), — така, скажімо, пошанна форма, як

називати незнайому людину „ви“ замість „ти“ — цілком законна форма в нашій мові.

ПРИСВІЙНІ ПРИКМЕТНИКИ ТА ГЕНЕТИВ ПРИНАЛЕЖНОСТІ

З давніх давен за характеристичну ознаку літературної, а надто народньої української мови вважають той факт, що в синтаксі нашій визначається під рубрикою прикметникової присвійності та генетиву приналежності. Коротко кажучи, це такі язикові форми, де поміж іменнів є певна приналежність. Російська мова такі мовні конструкції формально подає відмітніше ніж українська, а саме, замість українського прикметника (батьків садок, — сестрина хустка) стоїть звичайний іменник у родовому відмінку (сад отца, — платок сестры і т. д.). О. Вишня цю властивість української мови дуже часто вживає, цим самим, надаючи своїй мові ніби народньо-мовного кольору. Приклади: — „про материну рідню... 8.1; і... батьків батько був у Лебедині шевцем... 8.1; — материн батько був у Груні хліборобом... 8.1; батькове пророкування, батькове віщування... 9.1; ... чи ваше, чи доччине?... 35.1; ... чуєте з переліску за Ульяновим городом... 44.1; ... і Домаха йде за ним, і Микола біжить за спідницю материну тримаючись... 80.1; Потім читається Давидову псалму про те, що як його всі залишають... 197.1; ... і хоч кого ви тут розпитаєте про бабину силу, всі в один голос... 258.1; ... А Аллахового голосу чось не чуť... 41.ІІ; ... Може вона від Микитиноного оповідання почорніла... 264.1; ... а Горпинин півень зузулястий... 101. ІІ; ... кооператор повинен що-дня вранці виходити на Тевелів майдан у Харкові... 232. ІІ; ... Блискавкою мигнули Саваофові очі... 133. ІІІ; ... воля Падишахова священна... 57. ІІІ; ... швидко б'ється татарчине серце... 64. 1; ... і тріпоче біле полотно гарячим тремтінням і рветься безсило з залізних Антонових рук... 83. ІІІ; Тільки чути знадвору, як ворочається Ахмет, старий, витриманий Аллахів слуга... 110. ІІІ; ... тепер собі підшивай, підклеюй, виконуй Саваофові резолюції... 195.ІІІ; ... Директорової жінки сестра приїхала... 209. ІІІ; ... Не знаю, може мої тут приклади (про Маринин іспит) подібні до прикладів Виборного Макогоненка... 222.ІІІ; ... А з другого клумби квіткові їй толочив... 13. 1 і т. инш. У О. Вишні буває ще так, коли замість одного присвійного прикметника стоїть аж два, напр.: ... а скільки ота дідова Матвієва спина попереносила... 233. 1; ... он через дорогу під Куминими Ульяновими ворітьми — кілька колодок лежить... 43. 1; ... старечими бабиними Мелашчиними руками зсучена... 97—1. Нагромадження двома присвійними прикметниками при одному іменнику в реченні, мені здається, що це вже надмірне наслідування народній мові. Із наведених вище прикладів бачимо, що в мові О. Вишні присвійні прикметники посідають чимале місце; я, особисто, вважаю це за позитивне явище його мови.

ПРИЙМЕННИК „ПО“

Російська мова любить уживати прийменника „по“. Українська-ж мова хоч знає цього прийменника, але масового його вжитку вона не знає. О. Вишня загалом уміє орудувати конструкціями з прийменником „по“, хоч іноді і в нього трапляються усякі неточності й

недоговоренності. На 777 ст. у О. Вишні я занотував такі категорії з прийменником „по“¹⁾:

1) На означення мети з знахідним відмінком: ... Вчора ж казали, що в ліс по дрова поїдете на цілий день... 258, I; По снопи поїхав... 258, I; ... ген, там по-за тої неділі пішли з Гомільші по ягоди—88, I; ... і в черзі по пайки стояв 16. I; Трактор халепи такої в селі одному наробив, що хотіли по попа, та по короєви бігти... 49, II; ... скакай по Панаса!... 239, II; ... побігли по лікаря... 184. III; ... і обережненько до товарища, що по вас заїхав... 171, III; ... перше знайомство з Кримом приписують чумакам, що по сіль у Крим їздили... 14—III; ... Випереджайте компанію що так само їздила по безакцизне вино... 100. III; ... по камбалу—87. III;

Цю конструкцію Остап Вишня не зраджує й завжди влучно вживає її, розрізняючи вирази з прийменником „по“ на означення мети і з прийменником „за“ на означення напрямку, як, приміром: „він іде, а я за ним біжу“, і т. и.

2) З знахідним дистрибутивного (розподільного) значіння відповідаючи на питання по скільки (М. Сул.): Це я так у кругову, рахуй по карбованцю за пуд... 57. II; ... та й ще й табличку намалює, що от, мовляв, по п'ятсот пудів двадцять два хунти чотирі золотники тая пшениця на десятині родить... 6. II; ... призначити йому й його жінці довічно пенсію по лантуху проса на рік... 136. III; ... з кожної слободи по суконному синові... 235—I; ... є і по дві на копійку! А ці по п'ять на копійку... 24. I; ... по тридцять копійок од вівці... 126—I; ... машин по п'ятнадцять у кожній хаті... 60—I; Воно нам, молодим учителям, може й нічого, а старим, що по п'ятнадцять, двадцять і більше років... 53—I;

3) На означення території, чи просторони, що на неї або на ній поширюється чинність (М. Сулима):—Дядько дивиться, христиться, б'є по руках, каже... 218. I; ... як тільки вже макітра втаскала в себе весь живіт, треба шарахнути по макітрі маконогом... 72. I; ... любив я не тільки його, а його лінійку, що ходила иноді по руках наших школярських замурзаних... 12—1; ... і от, як не слухав Ванька, береде той зшиток та його по голові... 66—II; А ще-ж по городах, по хлівах, по садках, по клунях... 47. I; ... і пішов по губерніях, по округах, по районах, по селах, по хатах, гук... 12—II; ... і руки в його в такт по халявах дрібушечки вибивають... 227. I; ... і булькає з пляшки в рот біленька й розливається по жилах, і червоніє людина... 224. I; ... і од хвоста того бризки по Пелу 223—I; ... та як грюкне кулаком по столі; так чорнильниці—брязь... 161. III;

4) На означення конкретного місця межі, в простороні, що до неї досягає якась чинність чи ситуація. (М. Сулима). Наведемо один приклад: Намогоричився по самісіньке підборіддя... 229—I;

5) На означення „поняття, що згідно з ним відбувається чинність“.

¹⁾ Де-які формули на означення категорій з прийменником „по“ подаю за М. Ф. Сулимою; його висновки вважаю за дуже влучні тому, що в короткому визначенні прекрасно занотовано суть конструкції, а головне—виражено зрозумілою, простою українською мовою. А останнє дуже потрібне для читачів без спеціального підготовки.

У О. Вишні знайдено лише два приклади: ... за брехню відпові-
дате по закону... 177—I; ... не по правді голосують... 56. I;

Дуже багато в О. Вишні конструкцій із прийменником „по“
в прислівникових формах, наприклад, таких: А як у вас діти—інку-
баторами, чи по-старому?... 209. III; і все по-дурному—
240. III; ... А по-Пушкинському не виходить... 39. III; Аю-Даг
по-татарському—значить Ведмідь-гора. . 40. III;... екскурсів,
як по-нашому, по-докторському кажуть,—легенів ваших не
повна... 47. III; ... можна сісти за куш і заревти по-бізоня-
чому.. 87. III; по-новому давайте... 237. II;... а за тими „тезами“
все йде, мов по-писаному... 43. I; ... з бджолами треба по-
хорошому... 101. I; ... баба Палажка по-моєму значно Нар-
комздрівша від нашого Наркомздрава... 67—I; ... кури бо по-ан-
глійському кудкудахають, а курчатко по-українському пи-
щить... 224. II; ... жити по-товариському, що й казати... 174.II;
... по-вашому... 216. II; 135. I, і багато інших.

Цікаво до цього зауважити, що О. Вишня скрізь у всіх прикладах
на цю конструкцію (я найшов 48 прикладів) вживає лише єдиного
закінчення „ому“, дарма, що деяка частина мовознавців вважають за
цілком прийнятні й продуктивні такі конструкції як „по-україн-
ські(и), по-докторські(и), по-товариські(и)“ і тощо.

Я думаю, що О. Вишня має рацію вживати тільки таких форм,
як: „по-українському, по-докторському“ і т. и. Це він з успіхом
скрізь і робить.

Крім того, що з прийменником „по“ у фейлетонах О. Вишні усе
гаразд, уміє ще він влучно віддавати ті українські фрази, де в ро-
сійському перекладі став-би прийменник „по“. А це вже не аби-яке
досягнення письменника, коли він зумів уникнути російнізмів і пра-
вильно орудувати іншими українськими прийменниками. Ось де-
кільки прикладів з творів О. Вишні, де помітне уміння поводитись
із українськими прийменниками і не збиватися на російське „по“:..
не сперечатимусь, я бо не фахівець у цих справах... 43. II (у га-
зетах часто ще можна прочитати: „по цих справах“, тоб-то російське
„по этим делам“. У Вишні правильно). Або... треба не аби як, а за
певним планом... 154. II (рос. „по определенному плану“); дещо
з українознавства—200. III; (по російському, „по украинознавству“);...
фурій із раю приймати тільки з особливої рекомендації... 138. III;
(російс.; „по особой рекомендации“).

Але крім наведених влучних фраз порівняно до російського
прийменника „по“, О. Вишня іноді й хибує з цим „по“. Напр.: ..Ось
іде комісія по українізації... 227. III; мабуть, краще було-б по-
українському сказати; або—„комісія для українізації“—чи просто—
„комісія українізації“. Ще подібний приклад:—та може ж я буду
головою комісії по раціоналізації... 245. III; краще цю фразу
віддати слід хоч-би так:... я буду головою комісії раціона-
лізації; ще приклад:... зокрема найсердечніший привіт станції по
боротьбі з шкідниками... 40—I; на мою думку, краще в опім
реченні уникнути зовсім прийменника „по“. Хибних конструкцій з „по“
у О. Вишні дуже мало,—тим-то з цієї сторони мова Вишні виглядає
гарно.

СИНТАКСА ДІЕСЛОВА

З погляду синтакси сучасної української літературної мови,
фраза О. Вишні не тільки задовільна, але може часом правити за

зразок дотепної організації української фрази. О. Вишня доходить правильної організації фрази тим, що він уміє орудувати синтаксою дієслова. Зрозуміла річ, що чогось нового чи оригінального в синтаксичних зв'язках мови О. Вишні шукати не доводиться; усі конструкції, що їх він уживає, давно відомі в українській мові, — але про це говорити доводиться хоч-би тому, що в мові багатьох сучасних письменників з організацією фрази не все гаразд. Дуже часто О. Вишня користується родовим відмінком при дієсловах, що криють у собі поняття розваги чи мистецтва, напр.: співати, танцювати, грати тощо:—і ...пісень співати... 16. 1; ...балакають мужицькою мовою і співають малоросійських пісень з гопаком... 201. III; ...але все в душі його співало пісні ніжної, як аромат винограду... 59. III; ...пісень татарських співала артистка... 79. III ...дідівської співатимемо... 156. I; ...і слухаєш пісні тої журно тягучої, і забуваєш... 226. I.

Так само при дієсловах, що визначають поняття вчиття чи знаття (уміти—знати, тямити, учити, навчати й тощо) О. Вишня скрізь послідовно вживає родового відмінка, напр.: ...Треба тільки, певна річ, педагогтики хоч трішки знати... 87. II; ...учили мене тої мови української давненько вже... 205. III; ...Вчив мене Васька цікавого життя... 186. III; ...кваліфікації думаю собі, в мене особливої нема, бухгалтерії не знаю... 18. 1. В останньому реченні на родовий імення безумовно вплинуло ще „не“. Багато ще зустрічаємо у О. Вишні дієслів з родовим відмінком при тих дієсловах що визначають, так звану, частинність (дієслова частки), тимчасове користування, наближення, віддалення, додавання і т. и., напр.: ...так Палажка міцно держить у своїй руці іржавого ножа... 66. I; ...Набрав у горщик землі, приніс ... у „Доброхем“... 128. II; ...циган до його підбігає, роззявляє рота, витягає язика... 217. I; ...а я тільки до церкви збігаю, лоба перехресчу...; ...заїхали ми в Пісках до сільсько-господарського кооперативу ковбаси купити... 259. I; ...я думав про те, чи побільшать на липень ставки... 29. I; ...купили ми в райспілці краму... 176. II; ...це хто води у ванну напустив... 251. II; ...Висякай носа та оголоси всім вірним... 79. II; ...як буде прекрасно жити, коли соціалізму дійдемо... 249. III; ...та куб мідний, та зміювика доброго, щоб знали, якого удосконалення ми доскочили у цій кустарній промисловості... 10. II; ...ви-строїть (?) купальні, повішать гамаки й привезти літератури... 138. III; принеси барині (?) черешень соковитих... 72. III; ...знайди мені лантуха путящого...; ...і їхати не треба, часу гаяти не буде... 247. II; А в мене так останнього клунка вхопив чортяка... 85. II; Ану, де ви такої барині (?) знайдете... 26. II; ...та як заволочувати, щоб вогкості як найбільше в ґрунті зберегти... 7. II. і т. і.

Скрізь і завжди дієслово „вживати“ в О. Вишні вимагає тільки родового відмінка, напр.:—здебільша...—вживають головної шпильки, на кінці гачком загнутої... 164. I; тоді вживають так званого артилерійського способу... 164. 1 і баг. инш.

При дієсловах „чекати“, (особливо)—„ждати“ О. Вишня вживає родового й знахідного (останній з прийменником „на“). Як відомо, літературна мова знає при цих дієсловах теж два відмінки, але тут цікаво відзначити, що О. Вишня по-між цих двох конструкцій ніби намагається показати якусь тямову різницю. У таких конструкціях, як „чекаю на вас“, О. Вишня (звичайно, виходячи з змісту не тільки

одного виразу, а всієї думки твору) немов-би намагається показати обов'язковість тієї дії, що має відбутися, а такими конструкціями, як: „чекаю вас“, і т. и. підкреслює тільки ймовірність з відтінком необов'язковості наступної дії. Звичайно, що це твердження треба ще дослідити в творах інших видатних українських письменників, бо з невеличкої кількості прикладів важко зробити висновок, характеристичний для мови взагалі.

Ось приклад знахідного з прийменником „на“: — ... чекають на мене... 89. I.; На вас тут уже давно чекають... 15. II.; А далі вже йде Європа, що чекає на українську культуру... 203. III.; ... ти біжиш на досвітки, коли в школі учитель чекає на тебе, щоб тобі дорослому розплющити очі... 168. III.; ... і чекають на місця... 113. III.; Стоїть, ведмідь, чекає на Аллахів наказ... 41 — III.; ... народ знати хоче, що чекає на його в майбутньому... 91 — II.; і баг. ин.

А ось декілька прикладів О. Вишні, де дієслово „чекати“ вимагає родового відмінка, звичайно, без прийменника: ... ходять та вечері чекають... 84. II.; ... хилить голову свою й чекає смерті... 133. I.; ... аж туди, де жито схилившись, коси чекає... 203. I.; ... перелякавшись, заліз на височенну вербу й чекає смерті... 239. III.; ... як холодцю мисок із вісім стоїть у льоху та першого дня чекає... 28 — II.; після цього ждять спокійно чистки... II. II., — 113. III і т. и.

Дієслова з давальним відмінком у О. Вишні скрізь від норми не відходять; такі дієслова, як: — вибачити, дарувати, дякувати, тобто, дієслова з нюансом подяки, ввічливості, чемності й тощо завжди у Вишні з давальним, приклади: — ... пробачте мені цей „плагіат“ ... 232 — III; ... Ми зарані просимо нам те дарувати... 236 — III; ... висловлюють щирю подяку наркомземові за дбайливе до себе відношення (?) ... 40 — II.: ... проте, дякувати милосердному у... 161 — I. Знахідний відмінок при різних дієсловах дуже поширена конструкція у фейлетонах О. Вишні, але я хочу відзначити лише дві синтаксичні конструкції, а саме: знахідний при дієслові „грати“ в значінні тому, коли треба показати гру на якийсь музичний струмент, та знахідний множини назов тварин. Знахідний при дієслові „грати“ у вищезазначеному розумінні О. Вишня нарівно вживає з місцевим: ... А в нас там Юрко на гармонію грає, та такої веселої приспівує... 131 — III; і з місцевим: ... там селяни книжки читають, на князівському роялі бринькають, бо там хата читальня... 121 — I.; А ось приклади на знахідний множини назов тварин: — пожені гуси за ворота... 74. I... он-он біля пшеничних кіп дід Матвій гуси пасе... 232 — I.; ... тоді лізеш у клуні на бантину горобці драти, або на вербу по галенята... 11, і т. и.

При дієсловах руху, що виражають спрямованість на певне місце, О. Вишня вживає місцевого відмінка, напр.: — Увійшли й сіли на почеснім місці... 15. II, а не „на почесне місце“ (мов зауваження М. О.); ... потім сідають на травиці біля соші... 8 — III; ... хвору садовите на покуті... 69 — I.; Додрать йому матню його од пояса до пояса й посадити його грішного на стерні його... 133 — I.; і т. и.

Але крім місцевого з прийменником „на“ дуже рідко О. Вишня вживає знахідного: покладіть циркуляри на лаву... 181. 1. —

ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ЛЕКСИКИ

О. Вишня володіє великим арсеналом слів, уміє доречно вживати складних синонімічних слів, старанно розрізняючи найтончіші нюанси лексичних форм. Але все-ж таки на тлі багатущої кількості лексичних форм, можна зустріти не аби-яку кількість чужих запозичень, здебільшого, з російської мови, без чого-б мова Вишні виглядала куди краще. На початку статті цієї, говорячи про мову дієвих осіб у фейлетонах О. В., я вже відзначив силу жаргонізмів, які кінцем-кінцем обезбарвлюють мову О. Вишні й заважають тому ефектові, який-би був при відсутності останніх. Далі я хочу відзначити два моменти в лексиці О. Вишні. Це — слова недоречно вжиті і слова-поняття з неординаковим значінням у нашій мові. Про недоречно вжиті слова можна сказати коротко, охарактеризувавши їх, як росіянізми. Хоч-би, приміром, слово „гражданин“ О. Вишня вживає, як питома українське слово, тоді, як в українській лексиці є своє всім відоме слово „громадянин“. Я не думаю, щоб О. Вишня не знав цього слова, чи мав-би якесь проти нього упередження, але надмірне вживання слова „гражданин“ змушує мене думати, що це слово в лексиці О. Вишні набирає трохи не системи. Ось декілька прикладів: — ні, гражданине, то не проста собі баба... 257—I; ...сидить рудобородий козельщанський гражданин... 108—I; ...Митро Хведорович будуть із тих „граждан“, що ...39—I. і багато інших прикладів.

У деяких реченнях О. В. „гражданин“ хоч у лапки бере, а потім і про лапки забуває, вживаючи його, як недоторканого українського слова. Окрім цього у Вишні є ще такі слова, що їх навіть не можна виправдати. Навіщо вживати таких слів як: „рощот“ (...прямий рошот: тут радість людської перемоги... 199. I),—...„ставні“ (...будинок із зачиненими ставнями побачите... 195. I; позачиняв ставні, попривігвинчував прогоничі... 128. II; ...то тоді, коли хата читальня ставнями зачинена... 164. I і т. и.),—„нагрузка“ (на платню, на нагрузку, на... 16. II; ідіть до бога та з'ясуйте, куди хоч молитви виграють... 147. III),—„учот“ (...—А чи учотну карточку має?... 162. III.);—„получати“—(Получай Єву... 78. II; і замість—смички—получилось саме—ох ...28. I),—„спортисся“ (бог спортисся... 137. II),—„хибарка“ (...що в тій хибарці двоє людей... 90. I),—„Псьол“ (...переїхавши через Псьол... 202. I),—„совітують“ (...хіба вони знають, що говорять, що совітують... 214. II),—„(ю)єринда“ (...юринда проти його перших ділов, якими він так прославився... 78. II; А на вершечок зовсім єрунда... 28. III) і багато інших, — коли українська лексика знає свої завжди вживані, як в усній, так і писемній мові. Адже замість вище наведених росіянізмів можна було своїх вжити хоч-би таких, як: розрахунок, віконичі, навантаження, — навантага, облік, одержувати, зіпсувався, хатка, Псло, радять, дурниця, і т. п. О. Вишня іноді подає такі словесні сполучення, яких-би можна обійти, щоб уникнути двозначности, що вони криють у собі. Ось приклади: ...у відділі управління під письменним столом у завідача... 61. II; ...замість скрині, можна підлізти під письменний стіл... 165. I. Підкреслене „письменний стіл“ по-російському вийде „грамотный стол“, бо-ж „письменный“ українською мовою визначає російське „грамотный“.

Українська літературна мова, вживаючи слів „союз“ і „спілка“ не ототожнює ці значіння, а нотує різницю поміж „союз“ і „—спілка“ (там, де говорять про широке поняття, що виражає об'єднання великих

державних одиниць тощо: вживають слова „союз“, а „спілка“ у вужчому значінні.).

О. Вишня-ж, на мій погляд, не завжди доречно вживає слова „союз“, хоч-би в таких фразах:... сільсько-господарський союз... 204. II; ...подав Шевченківський сільсько-господарський союз на Київщині... 173. II; ...—як на загальних зборах у порядку профсоюзної дисципліни бував... 166 III. Тут без сумніву краще сказати „спілка“. А ось один приклад, де цілком влучно вжито слова „союз“: Всесоюзна лічниця 11. III.

Слова „характеристичний“ цілком даремно ігнорує О. Вишня, а замість нього вживає непевного і трохи підозрілого „характерний“¹⁾ напр.: ...є серед матеріялістів характерний запис, як попервах чухраїнці свою культуру будували... 237. III. ...найхарактерніша для чухраїнців риса ... 236—III. Нещодавно в одній із своїх лекцій української мови Б. Ткаченко²⁾ висловив думку про те, що слова „справа“ і „діло“ в певному словесному оточенні набирають різних значіннів і що через це по українському не завжди російське слово „дело“ може відповідати українському „справа“. Поділяючи цей погляд, я вивірив у мові О. Вишні це твердження й прийшов до висновку, що і О. Вишня не ототожнює цих слів, а слова „діло“ вживає в вузькому розумінні, тоді, як „справа“ в нього показує на широке незіндивідуалізоване значіння. Прикл.:—... (тільки, даруйте, я понауковому, бо справа серйозна)... 88. II; Друга важлива в кооперації справа—це спеціалізація... 173. II; —... Ну, тепер справа на всі сто відсотків піде... 76. II; ...от як треба робити, бо безсистемність у газетній справі губить газету... 64. II.; ...що перевибори це така важлива для селянства справа, що... 122. II; ...справа велика, справа серйозна... 191. II.; ...В газеті зачеплено надзвичайно цікаву справу... 22. II.; ...Безнадійна справа... 99. II; ...і неприємно буде смажитись на сковороді за те, що забули найголовніші божі справи... 78. II. А ось приклади з „діло“, де вже мова йде про вужчі поняття, сказати-би, індивідуальніші: ...Ваше діло буде тільки перевертатись... 252. III; ...а діло стоїть... 105. II; ...раз із бджолами діло маєш,—каже стара... 103. I; ...що вівчарство діло не тяжке... 125. I; і за діло битиме. 217. III., ... я туди („вкомат“) частенько зазираю по ділах... 218. III і баг. инш.

Цікаво відзначити, що О. Вишня абсолютно не вживає слова „наприклад“ і замість нього подає „приміром“; не знаю, чи забракував О. В. „наприклад“, чи просто не прийшлося його вжити, але, на мою думку, „наприклад“ і „приміром“ цілком прийнятні й широко вживані слова в сучасній літературній мові. Приклади на „приміром“: „Дніпрелъстан, приміром, даватиме нам енергію на 650.000 кінських сил... 253—III; ...от ходить, приміром, у столиці українській, Харкові... 18—III. Таке, приміром, свято, як от... 140—II; ...от, приміром, релігійне нещастя... 33. I. і баг. инш.

Такі слова, як „жодний“, — „жадний“ (російське „ни один“...), О. Вишня вживає, як рівнозначні поняття. Треба завважити, що і „жодний“ і „жадний“ полонізми в українській мові, а проте вони ввійшли в обихідок літературної мови, і тепер їх сприймається, як

1) Докладніше про це див. мою книжку „Лексично—синтаксичні зауваження до мови вчителя“, „Народній учитель“, 1928 р. ст. 15.

2) Див. колективний курс укр. мови для учителів, надрукований в додатку № 31 до газети „Народн. учит.“ за 1927 р.

до деякої міри, норму. Приклади О. Вишні на це:—Таких „кореспондентів“, як має наш „живвідділ“, жодне найкраще й найпопулярніше агенство не має... 49—I; ...більшість передплатників... жодних правил не додержують... 64. II;... на неї жодний лист фіговий не приходить... 199—III; ...не залишиться жодного невичуханого місця... 25. III; ... жоднісінького клаптика... 115—III; ...але в жадній галузі так не усвідомився... 161—I; ...і щоб не прогавити жадної з того ярамку хвилини... 200—I;... у мене жадного сумніву... 7. I і баг. инш.

Лише один раз Вишня вжив „ні один“: ...ні один з того шкідник на здохне... 147—II.

Так само, як і „жодний,— жадний“ О. Вишня ще рівнозначно вживає й слів „зимою—взимку“, напр.: Зимую вибирати?... 120—II; ...Про худобу взимку не забувайте... 154—II; ...Влітку навіть на перець тратитись не треба... 23—II; ...Ото, щоб я зимою на яблуню телячавсь...; ...Тільки зимою треба буде тоді під ожеледицю... 199. III; Це взимку... 23—II; баг. инш. Наприкінці ще завважу, що О. Вишня дуже часто вживає прикметників, що вийшовши походженням своїм із дієприкметника, втратили часову ознаку (путящий, роботящий, клятущий і т. п.). У мові Вишні ці прикметники надають його фейлетонам народньо-українського офарблення і цим, звичайно, підвищують цінність творів О. Вишні.

У нього раз-у-раз можна в фразі натрапити на такі прикметники: ...за 40 верстов од залізничної станції, за 200 од більш—менш путящого міста... 36—II;... та воно, сказати, і дерево добряче... 34—I; ...На глибоку тільки оранку тяжко нажати: харч плохувата... 57—I; ...щоб підставити хоч на хвилину своє анемічне тіло під палюче й цілюще проміння його горячого сонця... 12—III; ...такого родючого, такого плодючого... 31—II; ...Умови для мого розвитку були підходящі... 7—I; ...страмнюча... 109—II; ...люд трудящий ховраський від сну зимового пробуджуючи... 39—II; і баг. инш...

За браком місця, на цих коротеньких увагах закінчу подавати свої зауваження до лексики і взагалі мови О. Вишні, хоч є ще багато цікавого матеріалу, який характеризує О. Вишню, як хорошого знавця народньої української мови й письменника в величезним мовно-українським багажем.

В. ІЛЛЮЧЕНКО

Гоголь в Атенах *

Гоголь в Атенах? Як в Атенах? В яких Атенах? Невже якісь нові є дані з життя і творчости письменника? Відомо ж бо, що народився Гоголь на Україні, на Україні провів половину свого життя, деякий час перебував у Петербурзі, в Москві, жив трохи за кордоном, в Парижі, їздив у Рим, але Атени — це щось нове. Ні. Нового нічого. Це не в Атенах — столиці теперішньої Греції й давньої сонячної Елади, а... в „малороссийских“ Атенах. Так. Такий, принаймні, висновок приходить зроби́ти на підставі найновіших тверджень літературознавчої науки, що їх подає такий авторитетний представник цієї галузи, як Переверзев. І якщо хто хотів би в цьому переконатися, то слід тільки звернутися до його книжки.

Хоч першим виданням з'явилася ця книжка 1914 року, але останнє видання її без жадних змін чи то додатків авторських і, навіть, з передмовою до другого видання (1924 р.) дозволяє розглядати її, як книжку нову. Книжка цікава. Цікава вже особою автора — марксиста, видатного представника соціологічного методу, який у наш час мусить зайняти належне місце в історії літератури; особливо ж, завданням, що собі поставив автор.

„Собираясь писать о Гоголе, — каже він, — я взял на себя задачу, которая, как мне кажется, едва затронута в критической литературе. О Гоголе писалось много и при том дельно или, по крайней мере, оригинально“, — але — ... „что же такое творчество Гоголя само в себе? В чем заключаются отличительные особенности его созданий со стороны формы и содержания? Критика все время ходила по той меже, где творчество Гоголя соприкасалось с окружающими явлениями жизни, внимательно всматриваясь в узлы соприкосновения и стараясь распутать их. Но она не углублялась внутрь... я же употреблю все усилия на определение индивидуальной физиономии его творений, на детальную характеристику организма его творчества...“

Характеристика и анализ произведений Гоголя в этой книге идут под знаком социологической критики...“ (ст. 19-24).

І дійсно, автор розглядає творчість Гоголя, як таку, в самій собі. Докладно аналізує її еволюцію, стиль, композицію, пейзаж, жанр, портрети, емоції, характери і підсумки всьому цьому підводить остаточним синтезом. Послідовна, суцільна, логично витримана з початку до кінця праця Переверзева, дійсно, дає багато цінного матеріалу для розуміння творчости письменника в самій суті її складових елементів, на соціологічному ґрунті. І читати книжку легко: добірна мова, влучно дібрані цитати й аргументи, ефектні порівняння й оригінальні висновки. Книжку хочеться читати.

* Стаття на книжку В. Ф. Переверзева «Творчество Гоголя» (Издание 3-е Основа. Иваново - Вознесенск, 1928).

Матеріал для статті частково використано із студій Підвищеного Семінару Літературознавства, за керуванням проф. Е. О. Невадкевича, при Волинському ІН О.

Але, прочитавши, відчуваєте якесь незадоволення. Аналізуєте, і пригадуються слова автора: „История литературы до сих пор больше беллетристика, нежели наука“ (ст. 46). Бо й, справді, яка ж ціна такій науці, що, з високого авторитету і з твердим переконанням про непорушність її одній відомих істин, стане вас запевняти, що хутори біля Диканьки, і сорочинський ярмарок, і Миргород і багато иншого подібного в Гоголя — все це ні що инше, як... Атени, „малороссийские“ Атени, не більше знані Гоголем, аніж Атени справжні.

Спочатку, одначе, декільки зауважень другорядних.

Аналізуючи складові елементи гоголівської творчості, Переверзєв констатує бідність її на пейзаж і бідність самого пейзажу. Чому це так, коли в инших письменників маєткового панства тієї ж доби, як у Тургєнєва, Толстого, пейзаж багатий, соковитий, малюнок його удосконалений?

На думку автора, цей факт пояснюють дві причини. Перша й основна з них та, що рідна стихія гоголівської творчості — дрібно-маєткове панство, зледащілі, сонні, некультурні „небокоптители“, — пейзажу не розуміли й не відчували. Друга, — що й сам Гоголь не відчував і не розумів пейзажу української природи.

„Гоголь плохо знал природу, не жил в тесном, интимном общении с ней...“

... Гоголь не видел природу, а угадывал ее, не чувствовал, а воображал...

... Гоголь должен был создавать свои украинские пейзажи, опираясь на книгу да на фантазию, а не на живые впечатления природы“...

А через те й зрозуміло, що в нього

„... пейзажи бледны содержанием, лишены внутренней эмоциональной силы (підкреслення моє — В. І.) Через те у нього

„... не картины природы, а картины по поводу природы“... (ст. ст. — 74, 77, 78).

Взагалі ж у нього пейзаж єсть, але ніде невиданий, фантастичний пейзаж. Зрештою, його пейзажі — це словесна музика.

„Его пейзажи гремят торжественным хором, быют искрометным фонтаном ярких сравнений и смелых метафор, олицетворений и гипербола... В русской литературе он всегда останется лучшим мастером музыкального пейзажа“ (ст. 78).

Що пейзажу не розуміли й не відчували „небокоптители“ з дрібного панства, це натурально. Але чому сам „Гоголь должен был создавать свои пейзажи, опираясь на книгу да на фантазию, а не на живые впечатления природы“ — це вже секрет автора. Ми ж, ідучи за ним, могли б це пояснити так: або й сам Гоголь був той же „небокопнитель“, або ж природа України для нього не більш відома, аніж природа Греції. Але у першому разі й книжка не допоможе, бо „небокопнитель“ ніяк її не може дочитати до кінця (в Манілова вона завжди закладена на 13-й сторінці); у другому, ясна справа, лишається пейзаж фантастичний.

Чому, одначе, в Гоголя пейзажі „лишены внутренней эмоциональной силы“ і разом з тим „гремят торжественным хором, быют искрометным фонтаном ярких сравнений“, тоб-то викликають емоції — це теж таємниця автора. Що це емоції другого порядку, емоції музичні? Але що ж родило ці емоції? Очевидно ж, не музика, а таки природа. Очевидно ж, коли так, що Гоголь не вгадував її, а таки бачив, не уявляв, а відчував таки. Що це відчуття природи, не виявляючись у

трафаретному малюнкові пізнішого часу (бо ж і Тургенєв і Толстой свої пейзажі творили пізніше) складалося в музику мистецького слова? То чи не свідчить це часом про те, що Гоголь не тільки бачив і відчував природу, але і знав, і розумів її без порівняння глибше й більше від пересічного художника: знав її в тій глибині мистецького синтезу, де гра світла й фарб, і гармонійність ліній єднається у ритмі руху й пластики, сплітається в акорди чарівної музики.

Цей крок у відчутті краси зробили поети вже нашого часу (Павло Тичина). І можна припустити, що для сучасників Гоголя і наступних за ним художників це просто було недосяжним.

Воно, звичайно, правдиво, що в Гоголя „не картини природи, а картини по поводу природы“. Але хто скаже, якими лініями й фарбами, якими звуками мусить чарувати художника природа? Хто має право ставити його в трафаретні рямці нашого розуміння й вимог? Так, це картини „по поводу природы“ (а не в просторі й для простору). Ну, а класичні портрети гоголівські, хіба вони, кінець-кінцем, дійсні такі портрети, а не „з приводу“ лише якихось інших дійсних? Хіба не „з приводу“ лише дійсного життя й природи писали пізніші письменники? Тут можна говорити тільки про ступінь відбитку дійсного в різних елементах творчості письменника (пейзажі, жанрі, портретах, характерах). Але на чому ґрунтується вимога реалізму від Гоголя?

Там же, розбираючи гоголівський пейзаж, Переверзєв запитує: „... почему это Днепр? — это вообще какая-то река. Почему это украинская ночь? — это вообще ночь, какая-то ночь ...“ (ст. 74).

Трудно, звичайно, говорити, що це Дніпро; але ж трудніше ще було б доводити, що це, нпр., Ніл, або Печора. Не можна запевняти, що ніч у Гоголя — це ніч десь там на хуторі біля Диканьки; але ще менше можна її вважати за ніч алжирську і просто абсурдно — за ніч десь, скажімо, на Мурмані. Ці картини про всю їх нереальність треба віднести, принаймні, до певної географічної ширини і добре відомої Гоголю частини північної півкулі. Коли ж додати до цього деякі біографічні дані з життя і творчості письменника, то чому це все ж таки не Дніпро й не українська ніч, чи хоч не „з приводу“ таких?

В частині жанру, за Переверзєвим, Гоголь незрівняний майстер його в середовищі „небокопительства“. Він уміє з дивовижною майстерністю відобразити безглузду метушню речей і людей (як у „Сорочинськім ярмарку“). Не даються йому картини великого міста й жанрові картини козацької України.

„Единственный род картин, навеянных казацкой стихией, который более или менее удавался Гоголю — это батальные картины, изображение боевой схватки. Факт, который легко объясняется тем, что народная поэзия вообще и малорусская дума в частности изобилуют батальными картинами“ (ст. 89).

Тут цікаво було б знати той фактичний матеріал, на якому автор базує своє твердження що - до батальних картин з козацької стихії в Гоголя. Бо, скільки ми знаємо, лиш елементи батальних сцен є в окремих думах (про Самійла Кішку, про Хведора безрідного, про козака Голоту, про Івася Вдовиченка). В інших маємо тільки натяки на це (в думах про Хмельницького й Барабаша, про Рандарів, про Корсунську баталію). У великій решті дум і того нема. Отже, не торкаючись народньої поезії взагалі, що - до українських дум зокрема ми повинні зробити той висновок, що вони не тільки не „ізобилують“,

а просто таки бідні на батальні картини. Так де-ж, у чому саме Переверзєв знайшов таке „обиліє“?

Влучно простежив автор еволюцію характерів у Гоголя. Гарно окреслив основні характери. Але чому Плюшкін — це хворий Собакевич, хоч і „прижимистий“ та дуже псміркований? Та ж можна врешті припустити, що і Ноздрьов, захворівши, стане тим самим Плюшкиним. То правда, що в характері Ноздрьова виразно помітне й гайнування й марнотратство, що так різнять його від Плюшкина; але, коли він, будучи при грошах, закупляє, що під руку попало — курильні свічки, хустки, хомути, жеребця, срібний рукомийник і т. д., то це стягання без розбору всякої всячини властиве й Плюшкину. І чи не занадто вже спрощено в Переверзєва взагалі еволюцію в характері від основних, коли він починає родовід Герцена з Івана Федоровича Шпоньки, а Бакунина вважає близьким родичем Ноздрьова? (Пор. ст. ст. 122, 136). Усе це, може, нове, оригінальне, сміливе, цікаве; усе це могло б бути. Але ж і взагалі багато де чого могло б іншим бути при одній лиш незначній умові, а саме, коли б... не було того, що єсть — реальних фактів реального життя. Та й справа, зрештою, не в тому. Нам здається, що питанням про те, хто з персонажів Гоголя ким і в яких умовах може стати — доречи було б зайнятись психологові чи психопатологові, а не історикові літератури, який собі поставив завдання розглянути творчість письменника, як таку.

Центральна ідея, одначе, в праці Переверзєва — це дві стихії Гоголя: „малорусская“ — козацька і дрібно-масткова — панська. Це цілковита різність, на думку автора, й наочна непокданість цих двох стихій у їх цілості і їх складових елементах: темах, сюжетах, жанрі, стилі, художніх образах, героях і т. д. Це — рідне для Гоголя оточення дрібно-масткової садиби панської з її „небокоптителами“, „существователями“, з одного боку й „малоросійська екзотика“ — з другого. В одній Гоголь почуває себе, як риба в воді, друга — зовсім невідома, зовсім чужа для нього, про яку він лиш чув та хіба читав про неї; в якій блукає він убогий, безпорадний, як блукав один з його невдалих ранніх героїв, Ганс Кюхельгартен, у далеких, невідомих Атенах. На тім, як розв'язує саме це питання Переверзєв, ми, власне, й хочем зупинитись докладніше.

Довівши той факт, що рідне й реальне дрібно-масткове й чинівницьке оточення в творчості Гоголя дало величезну різноманітність видів і відмін людської вдачі, з одного боку; що одночасно українсько-козацька стихія, яка діяла на нього шляхом книжним, дала стереотипні, повторні, неживі й вимучені образи, з другого; що вплив цієї другої стихії дав тільки один живий образ Бульби, вихідним пунктом для якого єсть, одначе, те саме дрібно-масткове середовище; що таким чином з цілковитою очевидністю показано правдивий ґрунт гоголівської творчості, Переверзєв запитує:

„Что же, однако, тянуло Гоголя к разработке малорусско-казацких мотивов? Почему он упорно покидает живую почву творчества ради подражаний и бледных реставраций старины? Словом, что связывало в творчестве Гоголя две столь противоречивых струи?“ (ст. 169).

Критика до цього часу розв'язувала це питання традиційно: це, мовляв, результат хворої, роздвоєної психики Гоголя. Його двостихійність — результат хворої двоїстості. Але чому двоїстість — цього критика не розв'язала.

Безперечний факт, на думку автора, що:

„Стиль и образы, навеянные малорусско - казацкой стихией, стоят в таком противоречии со стилем и образами стихии поместной, что логика их сочетаний совершенно ускользает и уясняется с большим трудом... Но творчество художника, как и всякое духовное творчество вообще, имеет свою логику и совершается по законам внутренней необходимости. Какая же логика в переходе от мотивов поместных к мотивам казацким?“ (ст. 171).

На думку Переверзева, ключ до розуміння такого зв'язку дає юнацький твір Гоголя — його „Ганс Кюхельгартен“.

Яким чином?

А от яким.

Тема цього невдалого юнацького твору — руїна тихої гармонії патріархального закутка. Старий пастор і його Гертруда — прообрази Афанасія Івановича Товстогуба й Пульхерії Івановни Товстогубихи. Ганс і пасторова дочка Луїза з часом мали б скласти другу таку пару. Однак Ганс, начитавшись Платона й Шілера, Данте й Петrarки, Тіка й Аристофана, втрачає патріархальну незайманість душі. Його вже не задовольняє напіврослинна Товстогубовщина з позначеними ферментами розкладу. У такому психологічному стані, відчуваючи нікчемність оточення, зчарований яскравими картинами з прочитаних поетів, він, ще не знаючи гаразд, чого саме хоче, спочатку

„Сидит за книгою преданий...“

Назад далеко он живет“;

Спочатку в мріях, у фантазії блукає в Атенах, у палкій атмосфері Сходу, а далі й, справді, пускається

„В мир далекий, необ'ятный“.

Але, знайшовши на місці виплечаних чарівних картин тільки руїни, він повертається назад, одружується з Луїзою і, хоч сумуючи по давніх мріях, захрясає в тій самій товстогубовщині, од якої так хотів утікти.

Оця невдала, юнацького віку Гоголя ідилія, — наслідування Жуковського, Пушкіна й Фосса, доводить, однак, на думку Переверзева, що Гоголеві не була чужа психологія суму, мандрівних настроїв і спроб вийти за межі маєткового оточення в історичну й географічну далечинь. На ґрунті розкладу патріархального суспільства під впливом численних сторонніх факторів (між іншими й нові книжки) зароджується в дрібно-маєтковому оточенні психологія Ганса, в якій точиться безупинна боротьба картин реального життя з картинами далекими, екзотичними.

Коли уявити собі Ганса в конкретно-побутовому образі молодого середнь-освіченого, небагатого провінціала поміщика, що нудиться в атмосфері дрібно-маєткового небокопчення, що його уяву хвилюють привабливі, далекі, екзотичні образи поетів, „но рядом с ним звенят и выются и с пением врываются в душу отголоски вольной казацкой жизни старой Украины“, то „от изображения такого характера и такой психологии до изображения малорусско - казацкой жизни переход вовсе не так труден: вместо того, чтобы рисовать образы и картины казацкой жизни в форме мечтаний тоскующего героя, нужно было дать им независимое существование, рисовать их совершенно самостоятельно, противопоставляя образам и картинам мелкопоместной среды“ (ст. 175 — 176).

Перехід од місцевих мотивів до мотивів наслідування етнографічних і історичних зустрічаємо і в інших художників. Логіка цього переходу така ж, як і в Гоголя: на ґрунті розкладу віджилого класу бажання втекти від нього, хоч у мріях пожити з іншими людьми, в іншому оточенні. Але в це інше оточення художник звичайно вводив кращого, розчарованого сучасністю, представника даного класу, як героя твору. Такий Алеко Пушкіна; такий Печорин Лермонтова (пор. ст. 176 — 178).

Своєрідність Гоголя в тому, що показавши розчарованого Ганса на самих початках своєї творчості, далі цього типу він зовсім не повторює. І через те саме здаються зовсім незв'язаними козацькі й дрібномаєткові мотиви в його творчості. Для видимого наочного зв'язку бракує видимої ланки. Це саме й збиває критиків (пор. ст. 176 — 178). Причину ж того, що Гоголь підійшов інакше до розробки мотивів екзотичних, ніж Пушкін, чи Лермонтов, Переверзєв пояснює різним походженням їх розчарованих героїв. У Лермонтова й Пушкіна такий герой — великопанського походження, привабливий своєю інтелігентністю й культурним лоском. Розчарувавшись, але забезпечений товстим поміщицьким гаманцем, він має змогу побувати в цікавих місцях, і за ним цікаво й постежити. Розчарований герой гоголівський — дрібномаєткового походження, людина мало цікава: у неї нема ні інтелігентности, ні, навіть, зовнішнього лоску. До того ж порожній гаманець ставить її в таке положення, що утікаючи вона може попасти, як і Гоголь, хіба десь у департамент. Але кому ж це цікаво?

Тому то Гоголь, зробивши невдалу ранню спробу послати свого Ганса „бродить с котомкой за плечами среди афинских руин“ більше цієї спроби не повторював, „... покинул его на дороге, стремясь во что бы то ни стало достигнуть заманчивых далее козацкой степи и отдохнуть на лоне ее, среди ее красивых, могучих образов, от густых удушливых ароматов мертводущия“. (ст. 179).

Через те й здаються такими дивними й нічим незв'язаними дві стихії в Гоголя, хоч мають вони під собою єдиний корінь — „безцветный и безвкусный корень мелкопоместного небокопительства“ (ст. 180).

Отже, двостихійність гоголівської творчості, за Переверзєвим, як і за російською критикою взагалі, факт, що не викликає жодних сумнівів. І Переверзєв, ще в передмові до 2 видання своєї праці, нагадавши різні спроби критики з'ясувати це оригінальне явище і висміявши пояснення його в Гіппіуса „отталкиванием индивидуалиста от социально-бытовой почвы с притяжением к той же почве“ (див. передмову), сам пояснює просто: Гоголь — рідна кістка дрібномаєткового панства. Панство це на даному ступні соціально-економічного розвитку засуджене на неминуче небокопчення. А Гоголя це не задовольняє з багатьох причин. І через те саме він, прибравшись Гансом Кюхельгартеном, блукає иноді по невідомих для нього Атонах козацької стихії, дивуючи нас фантастичною „малоросійсько-козацькою екзотикою“.

Чи так одначе це?

Сам Переверзєв констатує, що:

„В его (Гоголя) творчестве психология тоски и разочарования играет слабую роль, а характер мечущегося Ганса совсем не повторяется. К своим экзотическим картинам он подходит не об руку с тоскующим героем помещной среды, а мимо его, покинув его где-то в самом начале своего художественного пути“. (ст. 177).

Ну, але коли це так, коли в пізніших творах і до кінця життя письменника його герої не виявляють ні зневіри, ні суму, то звідки ж така зневіра взялася в Гоголя, 15-ти літнього юнака, коли писав він свого Ганса? Чи вже ж у цей ще час на нього так війнуло димом „небокопчення“, що він рішив тікати в Аteni? А коли й так, то як же пояснити той факт, що, повернувшись із Атен в рідне оточення „небокоптителів“, він мало чим зраджує своє негативне до них відношення (що мусить бути неодмінною передумовою бажання втекти від непереможної стихії), а з легким жартом, з сміхом, іноді з сатирою, іноді з сумом і слізьми, але з незмінним почуттям гуманності й любови виводить цю довгу низку ледачих, сонних, некультурних, гладких, але на його думку, може, по суті непоганих і навіть хороших людей? Раптово забув юнацький сум мандрівки? Несподівано переродився? Побачив зовсім з іншого боку „небокоптителів“?

Чи можливі взагалі такі психологічні вибрики?

Очевидно, що історія цього твору багато простіша: це не свідоцтво суму й мандрівних настроїв Ганса-Гоголя, а перша літературна спроба початкуючого письменника, результат чистого наслідування на тему модного в літературі того часу розчарованого героя — і більш нічого.

Але в такому разі тратиться одинока видима ланка зв'язку між „двома“ стихіями гоголівської творчості, всяка логика переходу від одної до другої. Що залишається тоді в пояснення такого зв'язку? „Отталкивание индивидуалиста от социально-бытовой почвы с притяжением к той же почве?“ Бог и чорт Мережковського? Таємниці сексуальної сфери Гоголя, за Єрмаковим? (див. передмову).

Зовсім ні. Тут, безперечно, є певний соціологічний ґрунт, якого, однак, Переверзев, за значним, мабуть, віддаленням, просто не бачить в українських Аtенах. Що правда, цей ґрунт, на нашу думку, вносить основні поправки в традиційне розуміння двохстихійності.

Нам здається, що немічного Ганса можна звільнити від його важкої ролі — з'єднати „дві стихії“ гоголівської творчості, коли прийняти до уваги:

1. Історичний процес занепаду і переродження козаччини, як наслідок певних соціально-економічних і політичних причин.

2. Гоголівський час цього процесу на Україні і місце в ньому самого автора.

Що Гоголь, як суспільна одиниця — представник дрібного панства українського і, як художник, — перш за все художник панського „небокопчення“, це сумніву не підлягає. Але чим же було це панство в його соціально-історичній основі? А було воно тим козацтвом, яке в своїй соціальній верхівці, під впливом різних чинників, ще в XVII столітті формально „изволивши под високою руку царя восточного православного“, тим самим на декілька століть вперед і фактично визначило не тільки свій шлях, а й шлях цілої України. То байдуже, що дуже хутко вже довелося зробити перецінку цього кроку; що в наслідок цієї перецінки як ті, що „зволили“, так інші окремі угруповання козацтва, старались повернути той шлях назад, збочували з нього, „зраджували“ Москву: козацька Україна того часу, роз'єднана, дезорганізована, будучи об'єктом апетитів багатьох сусідів і кандидатів на протектора землі козацької, не знайшовши ні сили, ні організаційних здібностей на самостійне існування серед них, мусіла підпорядковуватись кінець-кінцем найсильнішому з-поміж них — Москві. То байдуже, що довгий після того час, опікнись зразу

на Москві, ця сама старшина кидається до Польщі, до Туреччини, до шведів, шукає допомоги Криму; що окремі нащадки її аж до ХХ-го століття шукають порозуміння з Німеччиною; що постійно аж по недавній час на Україні клекотять повстання за різні і дуже часто не московської орієнтації політичні ідеали: царська Москва з того саме часу, усвідомивши свою „історичну місію“ (під тиском розвитку капіталізму), поволи, але уперто й послідовно ковтала „незалежність“ Гетьманщини і Запоріжжя й козацтва, дбаючи лиш про-ковтнути так, щоб викоринити серед цілого народу українського „то превратное мнение, по коему считают себя народом от здешнего (російського) совсем отличным“. Об'єктивно оцінивши цю силу, до того ж заплучивши від Москви гарантію своїх станових привілеїв, старшина козацька в масі швидко вже залишає недоцільне борсання й повстання і спокійно прямує на Москву. Як провідна соціальна група на Україні того часу, вона тим самим позначила шлях цілої України. Вся Україна в своїх окремих угрупованнях, вільно чи не вільно, на шлях цей стала, вирушивши за старшиною від Переяслава. Ріжниця була лиш в тому, що відповідно до соціального стану й економічної міцності окремих груп мандрівників, одні пішли по власній охоті, другі за цими потягнулися, багато ж інших по цій дорозі доводилося провадити „по етапу“. І в той час, коли значна частина верхівки старшини козацької просто російською „тройкою“ вже мчала по дорозі до столиці „царів восточних православних“, чи то за теплими місцями в уряді царському, чи то, вшанована дворянським титулом, великими маєтками і кріпаками, повертала додому і пильно по маєтках стежила за інтересами „державними“, дрібніша старшина, добравшись до дрібних маєтків і невеликого числа кріпацьких душ, не дуже поспішались далі: причини об'єктивні, чи особисті інтереси якийсь там час цього не вимагали.

Старшина за час дороги, в міру наближення до мети свого подорожування, свідомо й несвідомо затрачувала всі ознаки попереднього стану: міняла прізвиська, міняла одяг, мову, звичаї. Перебуваючи на нетривкому ґрунті дрібних маєтків, об'єктивно поставлена в умови, що не вимагали від неї ініціативи, поверталась у „существователей“, „небокоптителей“. Колишні Бульби, Бурульбаші і Остриниці обледачили, спустотніли, повертались у Собакевичів, Манілових, Ноздрьових. А обвалювався частокіл навколо патріархальної садиби і, хочеш чи не хочеш, а довелося вирушати далі і, звичайно ж, не в Запоріжжя, а до Петербурга. І тут нова метаморфоза: Собакевич вже став Яешнею, Ноздрьов перевернувся в Кочкарьова і врешті нас дивує в образі „елистратишки“ Хлестакова.

А ті, що найбільш відстали на цьому шляху — дрібнота козацька і посполитий люд, з причин економічних, що зумовлювали їх соціальний стан, представники інших соціальних груп, що залишилися в цій масі завдяки індивідуальній вдачі своїй, зробивши якийсь там шмат дороги від Запоріжжя, зупинилися і не виявляли жодного бажання йти далі. (Поскілки ж провідна громадсько-політична роля була не за ними, то їх „відсталість“ довгий час нікого особливо й не обходила). Зупинилися з цілою сумою історично надбаних традицій, побутових рис і етнографічних особливостей: з циганами, чортами, відьмами, з винадковим „кацапом“ і „москалем“, з козаками „страховинними“, з веселими й сумними піснями своїми, з думами козацькими, легендами з недавнього минулого — з усім тим, що так недавно ще було національною й культурно-історичною власністю

„передових“ „небокоптителів“, що ці останні розгубили по дорозі, забули в атмосфері ледарства, що вивіялось у них без повороту з димом в нудній безглуздій атмосфері „небокопчення“. Уся ця первісно-свіжа, жива, безжурна, весела, співуча й забобонна маса розташувалася на хуторах біля Диканьки, блукала по ярмарках в Сорочинцях і Конотопі, співала, жартувала, пустувала, залицялась, проводячи своє сьогодні. Оглядаючись назад, в минуле годинами святочного дозвілля, вона казками викликала в уяві давні легенди, страшні і могутні і привабливі тіні сивої старовини. Не мігши ж і не мавши змоги йти вперед шляхами панськими, вона, хіба у фантастичній казці ж, сідлала поганенького чорта й робила розвідку цим примітивним літаком за золотими черевичками до того Петербурга, де спритні землячки з панів давно вже протирали департаментські крісла.

Це, власне, і є екзотика, за Переверзевим, у Гоголя. Для нього все ясно, доки справа йде про дрібномасткову садибу. Ясно, бо „малорусское поместье“ — це „русская действительность гоголевского времени“. Але „Вечорі“ — тут для Переверзева жадної дійсності нема; це якась чортівня, фантастика; тут нема ніякого зв'язку, ніякої логіки.

„Это настоящий шабаш ведьм и чертей, мир колдовства и оборотничества, где возможны самые причудливые сочетания и связи... Все связи в „вечерах“ построены на вмешательстве чудесных сил, на чисто фантастической основе. Да это единственная основа, на которой они могли быть построены“, (ст. 29) запевняє Переверзев.

Жадної реальної основи для нього взагалі тут не існує.

„Все происходящее здесь, совершается в тридевятом царстве, в тридесятом государстве, в сказочной стране, куда волшебная палочка художника перенесла образы и характеры различного времени и различной среды“ (ст. 30).

Коли не тільки туболець Полінезії, а й якогось там глухого закутка нашого Союзу готовий ще й сьогодні бачити чорта в телефоні, літакові, чи радіо, то це ще натурально. Але дивно, коли професор-марксист шукає „чудесных сил на чисто фантастической основе“ в пояснення незрозумілих для нього явищ. Дуже дивно, коли він запевняє, що „это единственная основа“.

Невже „единственная“? Що ж сказав би поважний професор, колиб він опинився враз посеред цього шабашу чортів і відьом; і не в гоголівський час, а в 1928 р., і не в тридев'ятому царстві, тридесятому государстві, у казковій стороні, а в тій частині Радянського Союзу, яку він зве Малороссією, десь у глухому закутку її Волинського Полісся, а, може, й на тих же таки хуторах біля Диканьки? Мабуть, що довелося б йому сказати словами Гоголя в тих самих „Вечорах“: „Да тут чудасія, мосьпане!“.

Тільки наряд, чи й тут ми погодилися б з професором: — не „чудасія“, а цілком реальний культурний багаж ще й на сьогодні, не зважаючи на всі заходи політосвіти, не тільки маси української — цих дивовижних атенців, а й не одного ще з сучасних нащадків „небокоптителів“; і не на фантастичній, а на цілком таки реальній основі трудового життя цієї маси, в багатій примхамі її історії.

Вся ж „чудасія“, очевидно, в тому, що Гоголь, не вдвлявся у трудове життя маси, а, як художник, відбив лише його святочний бік. Воно бо, справді, дивно, коли „атенці“ тільки те й роблять, що їдять, п'ють, сплять, співають, розважаються казками, залицяються, пустують, їздять по ярмарках, торгуються. Але що ж роблять „реальні“, взяті з „російської дійсності“ „небокоптителі“? Та те ж саме

і навіть так само. І різниця в цій однаковій по суті „діяльності“ одних і других позначається лише стільки, скільки різний був їх соціальний стан та матеріальне положення. Багато зріспи в утробно-фізіологічних функціях „небокоптителя“, вона в нього настільки ж зменшилась у сфері вольового розмаху й фантазії, порівнюючи з первісно-свіжими „атенцями“. Панок Манілов ні за що не відважиться зробити таку подорож, яку робить коваль Вакула: Манілов давно втратив потрібну для цього відвагу і здатність. Комфорт спокійного лінивого перебування в панському маєтку тче в сонній голові його блаженські нитки ледачої фантазії, що врешті, переплітаючись, утворюють отой спокійний, класичний міст його через ставок, по обох боках якого, як відомо, стоять крамниці, а в них купці торгують різним крамом. Товстогуби не здолають знайти в собі відваги на жахливу легенду „Страшної Помсти“: для панських нервів цілком досить уявити картину, що дім горить; а жах, навіяний чорною кішкою, що десь перебігала через двір, зводить „небокоптителя“ до передчасної могили. Різниця в тому, що цей святочний бік життя в одних дзвенів піснями, безжурним сміхом, веселим жартом, безмежною фантазією оповивався, буйним вогнем горів; у других — тихо, сонно, безбарвно, обломовськи-спокійно, до нестями нудно, ледве тлів і смородом наповнював повітря.

Що ж до трудового життя, то автор показав його тільки в тих функціях, що свідчать про певний громадський розподіл праці. Одні — душевласники. Другі — хто засідателем пристроївся, хто виборним чи головою; Афанасій Іванович — дячком в парафіяльній церкві, той ковалем, Рудий Панько — на пасіці, інший — на баштані, а величезна більшість просто завелася господарством і Солохою. Але ж бо так було не тільки в час Гоголя: було так до нього, після нього, так залишається ще поки і в наш час, частково, хіба, набравши інших форм. І сьогодні різниця може бути тільки в тому, що Плюшкин, напр., якось примудрився одержувати пенсію Соцстраху, Ноздрьов „в трубу пустив“ не один кооператив уже, Собакевич за всяку ціну старається утримати рештки свого маєтку, яко „культурне господарство“, а Чичиков десь опинився у торгпредстві; Акакій Акакієвич, мабуть, ретельно працює діловодом в одному з відділів Округу і, добре засвоївши українську граматику, є одинокий грамотний по-українськи чоловік у відділі; Чуб, мабуть, дивується, що взивають його куркулем і так само „по дорозі“ заходить частенько до Солохи; дячок Афанасій Іванович став певне для Чуба серйозним конкурентом, бо, як дячок автокефальної української церкви, скинув підрясника, обстриг кіску і поголився; а Макогоненко, хто знає, — може, згадавши традиції козацькі в бурхливий час революції, був „батьком отаманом“, і потім мусів емігрувати за кордон; а, може, і сьогодні, як голова сільради, воює десь з „бешкетниками“ комсомольцями в підвладному йому селі.

Чинівницьку стихію, як окрему, Переверзєв відкидає „потому, что здесь все же много общего и в психологии и в быту“. Та й зрозумілий економічний ґрунт переходу до неї: руйнується патріархальний закуток під впливом нових господарських форм, убожіє „небокоптителі“ і мусить стати чинівником. І тому саме в творчості Гоголя „все эти переходы представляются простым ростом и расширением, в сущности, единой творческой струи“ (ст. 171).

Це ясно. „Но стиль и образы, навеянные малорусско-казацкой стихией, стоят в таком противоречии со стилем и образами стихии

поместной, что логика их сочетаний совершенно ускользает и уясняется с большим трудом". Труд, дійсно, не малий, коли повірити Переверзеву, що жадної реальної козацької стихії взагалі не існувало вже в час Гоголя; що українська народня стихія впливала на нього лише в переказах та через книжку; що він, разом з Афанасієм Івановичем Товстогубом, ніколи не виглядав за частокіл дрібномаєткової садиби. Тоді й, справді, буде дві стихії з різною тематикою, різними сюжетами, героями, стилем, образами і т. д., і зв'язати слабенько ці дві стихії хіба що допоможе недолітній Ганс Кюхельгартен. Алеж у тому то й справа, що ця „фантастична“ стихія невідома, очевидно, тільки Переверзеву; що була вона, і, навіть, є реальним фактом реального життя.

І знав її Гоголь не з книжки, не з переказів, не в тридев'ятому царстві своєї фантазії спостерігав її і, навіть, не з-за частоколу дрібно-маєткової садиби, а тут же, в „Малороссии“, в самій гущі, всередині її бурливого життя. Бо, вирушивши свого часу разом з середньою старшиною козацькою од Запоріжжя на Москву; перебуваючи в цій подорожі, як на тимчасовому етапі, по дрібних маєтках, піднісшись з загалу „небокоптителів“ на рівень художника, він враз побачив, що маса з усіх боків оточує дрібномаєткову садибу. І коли цієї маси не бачили „небокоптителі“, що сонно існували за частоколами своїх дворів, як за китайським муром, то не міг її не бачити, мусів бачити їх кращий представник — художник Гоголь. Він мусів бачити, що вони, „небокоптителі“ — тільки запліснявілі вершки цієї маси; що випередивши масу історично, вони не втекли від неї, а повернулись в її антитезу.

Козацька стихія „Вечорів“ і дрібномаєткова — це теза й антитеза того самого явища в діалектиці розвитку українського суспільства з часу „братнього“ об'єднання з Москвою. Це тінь і світло тієї самої стихії українсько-козацької. Це дві сторони того самого героя — синтезованого українського козака в різноманітних елементах цієї складної постати. Бульба — Собакевич — Яшнія — це історично-послідовна еволюція одного з типів єдиної стихії. Макогоненко — не Сторченко чи Собакевич у козацькій чумарці, як каже Переверзев, а Сторченко — Собакевич — одна з можливих еволюцій у розвитку Макогоненка. Наочний приклад її був у житті. Не від дрібномаєткових типів спускався Гоголь до козацьких, а навпаки. І незрозуміло, чому Переверзев, аналізуючи еволюцію творчості Гоголя, не зважає бодай на хронологічні дати.

Контрасти в цьому єдиному явищі були надто різкі для того, щоб два послідовних моменти його розвитку не склали в творчості художника дві видимо різних стихії. І контраст, звичайно, не на користь „небокоптителів“. Надто різнобарвна й багата була жива стихія козацько-українська в порівнанні з сірою, сумною, нудною протилежністю своєю — панським небокопченням. І Гоголь це гостро відчував. Цим тільки й можна пояснити, що виводячи перед очі людські довгою низкою рідних йому духом, соціальним положенням, можливо, родинними зв'язками, акліматизованих в „русской действительности гоголевского времени“ земляків, він говорив: „скажу прямо: герої мої потому близьки душі моєї, що они из души... Никто из моих читателей не знал того, что смеясь над моими героями, он смеялся надо мной“. Цим тільки й можна пояснити, на нашу думку, те безперечне згущення яскравих фарб і світлих тонів, що надає „Вечорам“ характеру незвичайної святковості, фантастики, з одного боку

і таке ж саме згущення сірих, безбарвних тонів, сумних нот серед мертвих душ небокопчення.

Переверзев дивується:

„... Совершенно непонятно, как же это люди разных исторических эпох сталкиваются на одной и той же ярмарке или в одной и той же деревне в одну прекрасную майскую ночь?“.

Нам просто ніяково за таке наївне дивування шановного професора: ми твердо переконані, що навіть у найближчому його оточенні в перший ліпший момент можна знайти людей „різних історичних епох“.

Творчість Гоголя, як фокус опуклої двояко лінзи, зібрала й зосередила в собі ці „різні епохи“, що так яскраво позначилися на Україні в його час. Торкнувшись стихії й відбивши її, як художник, він захоплюється нею, старається простежити її розвиток, цікавий у своїх початках і невідомому кінці в майбутньому, старається науково охопити її. Про це найкраще свідчить його невдала спроба професорства, як наслідок студіювання ним історії, зокрема — історії України.

Ну, а коли це так, то де ж тут дві стихії? А коли й дві, — чому не три, — козацька, дрібномасткова й чиновницька?

Із сказаного, одначе, здається, ясно, що не дві й не три, а одна й єдина українсько-козацька стихія в Гоголя.

Формально єднає цю стихію єдина у всій творчості письменника його „гоголівська“ мова, оригінальна в російській літературі своїм лексичним складом і синтаксичною будовою.

Єдиний „гоголівський“ стиль у цілій творчості. Бо не можна ж, справді серйозно виводити різницю в стилі на тій підставі, що урочистий стиль козацьких повістей дав несподіваний гумористично-сатиричний ефект в розробці дрібненьких постатей дрібного панства.

Єдиний герой цілої творчості — синтетичний козак український, різнобарвний у складових елементах його портрету, вдачі й психичного життя, залежно від даного оточення.

Теми ж, сюжети, художні образи мінливі й різні лише остільки, оскільки в своїх складових елементах ця єдина стихія мінливо й різно виявлялася, під впливом різного історичного часу, соціально-економічних і політичних умов та географічного простору.

Оце, власне, і все, зібравши коротенько.

На закінчення треба б лише сказати, що Переверзев, випускаючи свою книжку третім виданням і з передмовою до другого її видання (1924 р.), твердо переконаний, що про творчість Гоголя сказати і в наш час не можна нічого більше, аніж сказав він 14 років тому назад.

„Новых достижений нет — каже він — и моя книга без изменений и исправлений остается теперь такой же новой, как десять лет тому назад при первом ее издании“. (1914 р. ст. 17).

В непорушності раз висловлених істин поважаний професор переконаний так, що й 1928 року він не подбав внести бодай невеличкої поправки в старі терміни „Малороссия“, „малорусская народность“. Для російського професора й сьогодні, очевидно, не існує ні України, як незалежної частини Радянського Союзу, ні української нації. Що ж дивного тоді, що тут для нього екзотика, „настоящий шабаш ведьм и чертей, мир колдовства и оборотничества?“. Що буде дивного, коли тут ще й сьогодні враз з'являться „галушки — самолеты“? Нічого. Абсолютно нічого, бо ця „казкова“ країна Переверзеву, мабуть, не більш відома, аніж Гоголю Атени.

Не поділяючи позиції проф. Переверзева, редакція вважає і деякі твердження т. В. Іллюченка за дискусійні.